

Εκδήλωση
της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών
(ΣΑΚΕ)
του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας,
για τη Ρόζα Ιμβριώτη

**Προκόπης Παπαστράτης, Ομότιμος Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής
Ιστορίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο**

(σελ.: 2-11)

**Δημήτρης Αναστασίου, Καθηγητής Ειδικής Αγωγής στο Southern
Illinois University**

(σελ.: 12-23)

Ομιλία του Προκόπη Παπαστράτη για τη Ρόζα Ιμβριώτη, στην εκδήλωση της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών (ΣΑΚΕ) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. (απομαγνητοφώνηση)

Προκόπης Παπαστράτης, Ομότιμος Καθηγητής Νεότερης Ελληνικής Ιστορίας στο Πάντειο Πανεπιστήμιο

Ευχαριστώ πολύ για την πρόσκληση να διαπραγματευτώ αυτό το θέμα όσο μπορώ πιο συνοπτικά, γιατί έχουμε να κάνουμε με μία προσωπικότητα με πάρα πολύ μεγάλη δράση και με πάρα πολύ μεγάλο αντίκτυπο σε αυτά που έκανε, την εποχή που τα έκανε. Λοιπόν ξεκινάω, η Ρόζα Ιμβριώτη λοιπόν γεννιέται στο γύρισμα του αιώνα, το 1898. Η ίδια περιγράφει τους γονείς της και έμμεσα το περιβάλλον της ως τα ιερά πρόσωπα που έφτιαξαν με γαλήνη και ηρεμία τη γερή βάση της ζωής της. Σε ηλικία 12 χρόνων δημοσιεύει ποιήματα στο λογοτεχνικό περιοδικό «ΠΙΝΑΚΟΘΗΚΗ». Αποφοιτά από το Αρσάκειο το '14 και καλείται ενώ είναι ακόμα φοιτήτρια από την Αύρα Θεοδωροπούλου, άλλη προσωπικότητα εκείνης της εποχής, να διδάξει ελληνικά στο Κυριακό Σχολείο Εργατριών που έχει ιδρύσει το Εργατικό Κέντρο Αθηνών.

Η πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα, με σημείο τομής την ήττα του 1857, αποτέλεσμα της ανάθεσης της εσωτερικής πολιτικής του Κράτους στην ιδιωτική πρωτοβουλία της Εθνικής Εταιρείας, η ίδρυση του ΣΕΚΕ, ο εθνικός διχασμός να κυριαρχεί και στη σεβάσμια τάξη των καθηγητών του Πανεπιστημίου που διδάσκουν στη Φιλοσοφική Σχολή τη Ρόζα Ιμβριώτη, όλα αυτά συγκροτούν το πλαίσιο των πολιτικών συγκρούσεων και των κοινωνικών αγώνων μέσα στο οποίο παίρνει το πτυχίο της.

Οι εμπειρίες της από το Κυριακό Σχολείο Εργατριών σε συνδυασμό με το ενδιαφέρον της για την εκπαίδευση την οδηγεί στον Εκπαιδευτικό Όμιλο. Η πορεία της στη δημόσια εκπαίδευση επηρεάζεται άμεσα από τις εναλλαγές στην εξουσία των δύο αντιπάλων κομμάτων, των Βενιζελικών και των Λαϊκών. Τον Οκτώβριο του '17, διορίζεται στο 1^ο Ελληνικό Σχολείο Θηλέων Αθηνών. Η ήττα όμως των Φιλελευθέρων στις εκλογές του '20 την οδηγεί στο Πρότυπο Εκπαιδευτήριο Αθηνών του Ηλία Κωνσταντινίδη, ιδιωτικό σχολείο. Για τον ίδιο λόγο αναζητά το 1920, στο ίδιο σχολείο

εργασία και ο Δημήτρης Γληνός, όπου διδάσκει ως το καλοκαίρι του '22, συνάδελφος της Ρόζας Ιμβριώτη.

Η ένταξή της στον Εκπαιδευτικό όμιλο είναι φυσική συνέπεια του ενδιαφέροντός της για την εκπαίδευση. Η παρουσία της στο χώρο αυτό και οπωσδήποτε ενισχύεται από το γεγονός ότι εργάζεται στο ίδιο σχολείο με τον Γληνό και επηρεάζεται ακόμα περισσότερο. Μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου, γίνεται αυτή την περίοδο, πιθανότατα στις αρχές του 1921, ενώ εκλέγεται στη Διοίκησή του το 1923. Από αυτή τη χρονιά, το Μαράσλειο Διδασκαλείο λειτουργεί ως Πρότυπο, με διευθυντή τον Αλέξανδρο Δελμούζο και τον επόμενο χρόνο στο ίδιο κτίριο αρχίζει να λειτουργεί η Παιδαγωγική Ακαδημία, με διευθυντή τον επιμελητή της, Δημήτρη Γληνό.

Η εμπεριστατωμένη έρευνα του Χαράλαμπου Νούτσου στο βιβλίο του «Η Ρόζα και η Κλειώ», αποδεικνύει ότι ο διορισμός της Ρόζας Ιμβριώτη στο Μαράσλειο είναι επιλογή του Αλέξανδρου Δελμούζου τουλάχιστον από το καλοκαίρι του '23 με τη σύμφωνη γνώμη και του Δημήτρη Γληνού. Για αυτό το λόγο θα φροντίσει να επισπεύσει την υπηρεσιακή εξέλιξη της Ιμβριώτη ούτως ώστε να προαχθεί πολύ γρήγορα σε δευτεροβάθμια καθηγήτρια για να μπορέσει να διδάξει σε ένα Πρότυπο σχολείο. Αυτή η απόφαση του Δελμούζου στηρίζεται στα ουσιαστικά προσόντα της Ιμβριώτη, όπως αυτά τεκμηριώνονται από την εκπαιδευτική, αλλά και τη συγγραφική της δραστηριότητα από το 1917, έτος πτυχίου, ως το 1923 που ονομάζεται πρωτοβάθμια καθηγήτρια.

Ένθερμος οπαδός του Δημοτικισμού από φοιτήτρια, μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου όπως είπαμε, δραστήριο μέλος και ιδρυτικό μέλος του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας, το 1920 και από τα πλέον δραστήρια του, έχοντας συγγράψει ως την απόσπασή της στη Μαράσλειο 2 βιβλία και οχτώ άρθρα που διαπραγματεύονται θέματα που αφορούσαν στη Λαϊκή Παιδεία, στο πλαίσιο των νέων εκσυγχρονιστικών αντιλήψεων για το Σχολείο Εργασίας. Επισημαίνει λοιπόν ο Μπάμπης ο Νούτσος ότι ο Δελμούζος και ο Γληνός βρήκαν στην προσωπικότητα και στη δράση της Ιμβριώτη τον έναν από τους δύο ικανούς και κατάλληλους συνεργάτες για να υλοποιήσουν έμπρακτα τους στόχους των ιστορικοφιλολογικών μαθημάτων, όπως λεγόταν τότε, όπως καθορίζονται από τις βασικές αρχές της σχολικής εργασίας

του Μαράσλειου. Οι άλλοι δύο ήταν ο φιλόλογος Δ. Αναγνωστόπουλος και ο ίδιος ο Δελμούζος.

Επομένως, είναι λογικό να υποθέσουμε, αν όχι αυτονόητο, ότι ο Δελμούζος και ο Γληνός γνώριζαν πολύ καλά τι διδάσκει η Ιμβριώτη και με ποια μέθοδο και δεν έχει καταγραφεί καμία αντίδρασή τους για αυτήν της τη δραστηριότητα. Το λέω αυτό επειδή η Ιμβριώτη στο μάθημα ιστορίας που διδάσκει χρησιμοποιεί απόψεις υλιστικές, όπως είπαν τότε. Αυτό ήταν το πρόσχημα για να προκύψει σκάνδαλο που παίρνει τεράστιες διαστάσεις. Είναι τα λεγόμενα «Μαρασλειακά».

Οι καταγγέλλοντες την Ιμβριώτη τρεις συνάδελφοί της, καταγγέλλουν επίσης στην Ιερά Σύνοδο ότι στο Μαράσλειο γίνονται «ανωμαλίες» και ότι ο Δελμούζος κατήγγησε τα θρησκευτικά. Η Ιερά Σύνοδος, που έχει ακόμα και τώρα, 200 χρόνια μετά την Επανάσταση, μια ιδιαίτερη ιδιοκτησιακή σχέση με την παιδεία προχώρησε σε ανακρίσεις. Αυτές κατάληξαν ότι κλονίζονται, όχι αμέσως αλλά εμμέσως, οι θρησκευτικές και ηθικές αρχές των μαθητών. Η Υπηρεσία Γενικής Ασφαλείας του κράτους ματαίως αναζήτησε «κομμουνιστικόν δάκτυλον». Ο Δελμούζος απολύεται από τη δικτατορία του Πάγκαλου, το Γενάρη του '26, η μεταρρύθμιση ενταφιάζεται, αλλά το πόρισμα του Αεροπαγίτη Αντωνακάκη αποδεικνύει το ασύστολο των κατηγοριών, όμως εκ των υστέρων.

Η Ιμβριώτη έμεινε στο Μαράσλειο ως και τον Αύγουστο του '25, οπότε υποβάλλει αίτηση μετάθεσης και μετατίθεται στις αρχές του Σεπτεμβρίου του 1926. Απολύεται στα μέσα Φεβρουαρίου του '26 μετά την κήρυξη της δικτατορίας από τον Θεόδωρο Πάγκαλο. Δεν τεκμηριώνεται όμως ότι η Ιμβριώτη επανέρχεται ή επαναδιορίζεται.

Μετά την ανατροπή του Πάγκαλου, τον Αύγουστο του '26, έχει σχηματιστεί κυβέρνηση δημοκρατικών κομμάτων και Ελευθεροφρόνων του Μεταξά. Το υπουργείο Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδύσεως που έχει μετονομαστεί το 1926 σε υπουργείο Θρησκευμάτων και Παιδείας, για να μην ξεχνάμε τον πλήρη τίτλο του και τι θέλει να επισημάνει αυτός ο τίτλος, έχει ανατεθεί στο κόμμα των Ελευθεροφρόνων του Ιωάννη Μεταξά και ο αρμόδιος υπουργός είναι ο Θεολόγος Νικολούδης, ο οποίος είναι απαίσιος διώκτης της κομμουνιστικής προπαγάνδας στα σχολεία. Αγνοεί το πόρισμα της έκθεσης του Αεροπαγίτη Αντωνακάκη ο οποίος αποφαίνεται ότι ο χαρακτήρας της σχολικής εργασίας στα Μαράσλεια ήταν

πατριωτικός και η Ρόζα Ιμβριώτη δεν επιστρέφει εις την υπηρεσίαν. Συνεχίζει να διδάσκει μέχρι το πρώτο εξάμηνο του '27- '28 το μάθημα των Ελληνικών στη Γυναικεία Εσπερινή Σχολή του Συνδέσμου για τα Δικαιώματα της Γυναίκας.

Στις αρχές της άνοιξης του 1927, η υποβόσκουσα κρίση στον Εκπαιδευτικό Όμιλο, οδηγεί στη διάσπασή του και η Ιμβριώτη τάσσεται με την ομάδα του Γληνού, που πλειοψηφεί. Από τα υπάρχοντα στοιχεία δεν προκύπτει ότι η Ιμβριώτη συμμετέχει στις έντονες συζητήσεις που προηγούνται της διάσπασης.

Ο Μπάμπης ο Νούτσος υποστηρίζει ότι η Ιμβριώτη ήδη συμμετέχει στον κομμουνιστικό πυρήνα, την ομάδα του ΚΚΕ και στη συντακτική ομάδα του περιοδικού «Νέα Αγωγή» από το Φθινόπωρο του 1927, όπως προκύπτει από επιστολή της στον Δελμούζο λίγο αργότερα.

Μαρξιστική προσέγγιση σε άρθρο της Ιμβριώτη το Γενάρη του '27 διαπιστώνει η Χρυσάνθη Χρονοπούλου στη διδακτορική διατριβή της στην οποία μελετά διεξοδικά το έργο της. Την οριστική στράτευση της Ιμβριώτη στο ΚΚΕ την τοποθετεί στη δεκαετία του '40, μέσα από τις γραμμές του ΕΑΜ και της Εθνικής Αντίστασης.

Η Ρόζα Ιμβριώτη μαζί με τον άντρα της εγκαθίσταται στο Βερολίνο πιθανότατα στο τέλος του Ιουλίου του '28 και επιστρέφει στην Αθήνα προς το τέλος του Αυγούστου του '30. Στα δύο αυτά χρόνια εκεί, που παραμένει, το ζεύγος Ιμβριώτη παρατηρεί αλλά από όσο γνωρίζουμε δεν καταγράφει την αντίδρασή του στην εξέλιξη της διεθνούς οικονομικής κρίσης του '29, τον αντίκτυπό της στη Γερμανία, καθώς και τη γρήγορη ανάπτυξη του ναζιστικού κόμματος.

Το ζεύγος Ιμβριώτη γίνεται δεκτό από τον καθηγητή Φιλοσοφίας και Παιδαγωγικής και εκ των θεμελιωτών της Παιδικής Ψυχολογίας Έντουαρντ Σπράνγκερ. Με την καθοδήγησή του η Ιμβριώτη μελετά φιλοσοφικά προβλήματα της ιστορίας.

Η μετάβαση των Ιμβριώτη στη Γερμανία το '28 είναι η κατάληξη της προσπάθειάς τους που ξεκινάει το '24 σε διαφορετικές συνθήκες. Τότε αναμένουν να επιλεγούν υπότροφοι του υπουργείου των Θρησκευτικών και Δημόσιας Εκπαιδεύσεως με τη συνδρομή του Αλέξανδρου Δελμούζου που είναι τότε διευθυντής του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου. Έχουν επιλέξει τη Γερμανία και μαθαίνουν γερμανικά. Η αδυναμία όμως

των Βενιζελογενών ομάδων να συμφωνήσουν σε μία βιώσιμη πολιτική λύση που οδηγεί τελικά με την έγκριση των κομμάτων των Δημοκρατικών στον Πάγκαλο να κάνει τη δικτατορία του τον Ιούνιο του '25, παρασύρει και τις εκπαιδευτικές αποστολές στο εξωτερικό που ματαιώνονται. Μεταξύ αυτών είναι και η τριετής εκπαιδευτική άδεια μετ' αποδοχών εις Γερμανία του ζεύγους Ιμβριώτη.

Είναι λογικό να θεωρήσουμε ότι η επιλογή της Γερμανίας παραμένει, όπως και η επιλογή του καθηγητή Σπράνγκερ από την πρώτη προσπάθειά τους. Στην επιλογή αυτή θα πρέπει να αναζητήσουμε την επιρροή και καθοδήγηση του Δελμούζου και του Γληνού που έχουν μετεκπαιδευτεί και οι δύο, στο πανεπιστήμιο της Λειψίας σπουδάζοντας παιδαγωγικά την περίοδο που διδάσκει ο Σπράνγκερ και για το λόγο αυτό επιδιώκουν ένας έμπιστος συνεργάτης τους να μετεκπαιδευτεί από έναν διακεκριμένο επιστήμονα τον οποίο και οι ίδιοι γνωρίζουν από τις σπουδές τους στο ίδιο πανεπιστήμιο.

Ο Σπράνγκερ εξετάζει την επίδραση της κουλτούρας και της ιστορίας στη διαμόρφωση της ηθικής συγκρότησης και των πράξεων των εφήβων. Είναι πλέον γνωστός στην Ελλάδα και από τα δύο βιβλία του που έχει μεταφράσει ο θεολόγος Νικόλαος Λούβαρης και καθηγητής του πανεπιστημίου που έχει σπουδάσει και αυτός στη Λειψία όταν δίδασκε εκεί ο Σπράνγκερ.

Σύμφωνα με τις υπάρχουσες ενδείξεις η Ιμβριώτη επιστρέφει στην Αθήνα στα τέλη Αυγούστου του '30 όταν ο Γεώργιος Παπανδρέου έχει αρχίσει να εφαρμόζει τα νομοσχέδια για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που έχει καταρτίσει και υποστηρίζει αποτελεσματικά στη Βουλή ο προκάτοχός του στο υπουργείο Παιδείας Κωνσταντίνος Γόντικας.

Για την προώθηση αυτού του μεταρρυθμιστικού έργου ο Παπανδρέου συγκροτεί ένα πενταμελές εκπαιδευτικό γνωμοδοτικό συμβούλιο το οποίο επιλαμβάνεται να οργανώσει και επιστημονικά συνέδρια των λειτουργών της εκπαίδευσης. Ο Παπανδρέου παρακολουθεί και τα τρία συνέδρια που τελικά συγκαλούνται, ένδειξη της σημασίας που αποδίδει σε αυτά και παρεμβαίνει τουλάχιστον στο δεύτερο και στο τρίτο, όπως αποφαίνονται ως αναφέρεται στα πρακτικά τους. Σύμφωνα με τα πρακτικά η Ρόζα Ιμβριώτη δεν περιλαμβάνεται στο πρόγραμμα των ομιλητών του συνεδρίου, που δημοσιεύεται πριν από την έναρξή του.

Εγκρίνεται όμως η συμμετοχή της Ιμβριώτη, προφανώς με παρέμβαση του Κουντουρά, μέλους του εκπαιδευτικού συμβουλίου και προέδρου του συνεδρίου, παρά το γεγονός ότι δεν έχει επανέλθει ακόμα στη δημόσια εκπαίδευση, επειδή ο διορισμός της αναμένεται. Εκτός από την παρέμβασή της στην οποία θα αναφερθώ παρακάτω, συμμετέχει και στην έκτακτη συνεδρία για τα μαθητικά συσσίτια και στη σύνταξη της απόφασης για αυτά. Βλέπουμε δηλαδή από τα πρακτικά του συνεδρίου ότι η Ρόζα Ιμβριώτη έχει εντονότατη και ενεργή παρουσία, αδιόριστη ακόμα σε αυτό το συνέδριο που οργανώνει το υπουργείο Παιδείας. Στην παρέμβαση που κάνει την τελευταία μέρα του συνεδρίου διατυπώνει τις απόψεις της με έναν χαρακτηριστικό δυναμισμό που τον βασίζει στην αισιοδοξία της γνώσης που έχει αποκτήσει δίπλα στους μεγάλους παιδαγωγούς της Γερμανίας επί δύο χρόνια.

Ανοίγω εισαγωγικά: «Κύριοι συνάδελφοι, δε θα έπρεπε ίσως να μιλήσω επειδή ψυχικά αυτή τη στιγμή αισθάνομαι ότι βρίσκομαι κάμποσα βήματα από εσάς. Θέλω να πω τούτο: Έρχομαι μέσα από την ατμόσφαιρα του γερμανικού Σχολείου Εργασίας και κατέχομαι ολόκληρη από τα προβλήματά του και τις ανάγκες του που στην πράξη πια έχουν γεννηθεί. Άκουσα όλον τον ενθουσιασμό σας για το έργο που αρχίζει μα δεν είδα πουθενά την ανησυχία για ορισμένα πράγματα που από αυτά θα εξαρτηθεί η ζωή ή ο θάνατος του έργου που αναλαμβάνουμε.» Κλείνω τα εισαγωγικά.

Ουσιαστικά δηλαδή επισημαίνει τις συνθήκες δισταγμού που χαρακτηρίζουν την εφαρμογή της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, όπως προκύπτει και στο επόμενο συνέδριο και την απόσταση που χωρίζει τις εξαγγελίες από την πραγματοποίησή τους. Ο Κουντουράς στο κλείσιμο του συνεδρίου επιλέγει με διαλλακτικό τρόπο να επισημάνει μια άλλη διάσταση. Την έλλειψη πρωτότυπης, δημιουργικής πνοής και υπεύθυνης επιστημονικής εντέλειας στις συζητήσεις για τις εισηγήσεις που ακολουθούν.

Η Ιμβριώτη επιστρέφει στο δημόσιο Γυμνάσιο μετά το συνέδριο. Ο διορισμός της με την υπογραφή του Παπανδρέου δημοσιεύεται 23 Σεπτέμβρη του '30. Με τον ερχομό του στην Αθήνα ο καθηγητής Σπράνγκερ το '31, η Ιμβριώτη βρίσκεται στο επίκεντρο της ακαδημαϊκής δραστηριότητας, μεταφράζει τις διαλέξεις του και είναι παρούσα στις κοινωνικές εκδηλώσεις προς τιμήν του. Στο πλαίσιο αυτό γνωρίζει τον Ιωάννη Μεταξά, μεγάλο θαυμαστή του Σπράνγκερ.

Με την άνοδο στην εξουσία του Λαϊκού κόμματος στις εκλογές του '32 η Ιμβριώτη μετατίθεται αρχικά στη Θεσσαλονίκη και στη συνέχεια στο Κιλκίς και η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση μετατίθεται κι αυτή στις καλένδες. Το Δεκέμβριο του '34 η Ιμβριώτη προάγεται σε Γυμνασιάρχη, η πρώτη γυναίκα σε αυτή τη βαθμίδα.

Ενδείξεις των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και του συμβιβασμού που επιλέγει ο Παπανδρέου είναι ήδη εμφανής στην τελευταία συνεδρίαση του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου στις 24 Οκτώβρη του '31. Στο ολοκληρωμένο πρόγραμμα για τις κατευθύνσεις της παιδείας που παρουσιάζει ο Αλέξανδρος Δελμούζος, ο καθηγητής Θεολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Αμίλλας Αλιβιζάτος αντιπαραθέτει ότι παρέλειψε ο Δελμούζος το ζήτημα της θρησκευτικής του λαού μορφώσεως. Ο Παπανδρέου, λειτουργών προφανώς ως υπουργός Θρησκευμάτων, συμφωνεί με τον θεολόγο καθηγητή και παραπέμπει την εισήγηση του Δελμούζου να συζητηθεί στην επόμενη συνεδρίαση, το επόμενο έτος, 1932, το οποίο βέβαια είναι γνωστόν ότι θα είναι έτος εκλογών. Η εισήγηση του Δελμούζου δε θα συζητηθεί βέβαια τον επόμενο χρόνο που εκδηλώνεται κυβερνητική κρίση και ακολουθούν αλλεπάλληλες αλλαγές κυβερνήσεων. Η εισήγηση όμως του Δελμούζου δίνει την ευκαιρία στον Παπανδρέου να εκφωνήσει εμπνευσμένη ομιλία για τα ιδανικά της δημοκρατικής παιδείας η οποία αποφασίζεται να τυπωθεί και να διανεμηθεί στα σχολεία.

Στο πλαίσιο αυτής της πολιτικής κρίσης που αρχίζει με την επίδραση της διεθνούς οικονομικής κρίσης του '29 και καταλήγει με το Λαϊκό Κόμμα νικητή στις εκλογές η ομιλία αυτή του Γεωργίου Παπανδρέου μπορεί κάλλιστα να χαρακτηριστεί ως ο καταλληλότερος επιτάφιος για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση από τον ίδιο που την ανέλαβε να την πραγματοποιήσει.

Η Ρόζα Ιμβριώτη μπαίνει σε διαθεσιμότητα αμέσως μετά την κήρυξη της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου. Σύμφωνα με τη μαρτυρία του συνεργάτη της Κώστα Καλαντζή, ο Μεταξάς αποδέχεται την πρότασή της για την ίδρυση το 1937 του Πρότυπου Ειδικού Σχολείου Αθηνών, όπως μετονομάστηκε με δική της παρέμβαση από Ειδικόν Σχολείον Ανωμάλων και Καθυστερημένων Παιδιών, ονομασία που αναδεικνύει την αδιάφορη αντιμετώπιση του θέματος από το κράτος.

Τα Χριστούγεννα του 1937 γίνονται τα επίσημα εγκαίνια του Ειδικού Σχολείου στα οποία παρευρίσκεται και ο Μεταξάς. Η πρωτότυπη πρόταση της Ιμβριώτη για το Ειδικό Σχολείο, χρησιμοποιείται από τον Μεταξά για να ενισχύσει την κοινωνική του πολιτική που προωθεί τον ίδιο χρόνο, 1937, θέτοντας σε λειτουργία για αυτό το σκοπό το Ίδρυμα Κοινωνικών Ασφαλίσεων. Το ΙΚΑ έχει θεσπιστεί βέβαια από την κυβέρνηση Βενιζέλου το 1932, αλλά η πολιτική συγκυρία δεν είχε επιτρέψει την εφαρμογή του.

Η κοινωνική πολιτική ήταν προσφιλές καταφύγιο των δικτατοριών της Ιταλίας και της Γερμανίας ως αντιπερισπασμός των αυταρχικών μέτρων που επιβάλλουν και της ιδεολογικής ένδειας που τις διακρίνει. Η 4^η Αυγούστου είναι χαρακτηριστική περίπτωση για αυτό το λόγο ο Μεταξάς έχει οδηγηθεί στην υιοθέτηση του κρατικού εκσυγχρονισμού.

Η πρόταση της Ιμβριώτη, ως τμήμα αυτού του κρατικού εκσυγχρονισμού γίνεται δεκτή γνωρίζοντας τη σαφή βενιζελική του προέλευση. Ο Μεταξάς εκμεταλλεύεται αυτή την πρωτότυπη ιδέα για να δείξει αν είναι δυνατόν, μια διαφορετική εικόνα για το καθεστώς του.

Στην Κατοχή η Ρόζα Ιμβριώτη συμμετέχει στην ιδρυτική σύσκεψη του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου Νέων, της ΕΠΟΝ δηλαδή, 23 Φλεβάρη του '43. Σε συνεργασία με τον Κώστα Σωτηρίου και άλλους παιδαγωγούς διατυπώνουν το κείμενο αρχών Δωδεκάλογος Νεολαίας που δημοσιεύεται στο κεντρικό όργανο της ΕΠΟΝ, τη «Νέα Γενιά» στη συντακτική επιτροπή της οποίας είναι μέλος από την αρχή της έκδοσής της.

Η ίδρυση και η λειτουργία των φροντιστηρίων της Τύρνας και του Καρπενησιού είναι μέρος του ευρύτερου προγράμματος της ΠΕΕΑ για μια πλατιά λαϊκή μεταρρύθμιση που εισηγείται ο Πέτρος Κόκκαλης ως Γραμματέας της Παιδείας και παράλληλα της Κοινωνικής Πρόνοιας στην Πρώτη Σύνοδο του Εθνικού Συμβουλίου, στα μέσα του Μάη του '44, στη μεγάλη αίθουσα του σχολείου, στις Κορυσκάδες. Η διοικητική απόφαση για τα δύο παιδαγωγικά φροντιστήρια υπογράφεται στις 8 Ιουνίου του '44 από τον Κόκκαλη.

Η Ρόζα Ιμβριώτη πρέπει να ανεβαίνει στην έδρα της ΠΕΕΑ στα τέλη της άνοιξης του '44. Όπως περιγράφει η ίδια στο αφιέρωμα για την αντίσταση στην Επιθεώρηση Τέχνης το 1962 τη στέλνει ο Κόκκαλης να αναλάβει το φροντιστήριο της Τύρνας, η σημερινή Ελάτη, όπου ο Κώστας Καραγιώργης θα τη βοηθήσει και θα τα βολέψει όλα. Το φροντιστήριο λειτούργησε από τις 15 Ιουλίου μέχρι τις 10 Οκτωβρίου του '44 και αποφοίτησαν 107 φοιτητές και φοιτήτριες. Από το φροντιστήριο αυτό με τη συνεργασία δασκάλων και σπουδαστών βγήκαν τα αναγνωστικά για την Τρίτη και Τετάρτη του Δημοτικού. Με τίτλο «Τα Αετόπουλα».

Η εκπαιδευτική δραστηριότητα της Ρόζας Ιμβριώτη επηρεάζεται άμεσα και σε αυτή την περίοδο της ελληνικής ιστορίας από τις πολιτικές εξελίξεις. Μετά τη συμφωνία της Βάρκιζας επιστρέφει αρχικά ως διευθύντρια στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο για να τεθεί σε διαθεσιμότητα τον Οκτώβριο του '46 με βάση το θ' ψήφισμα και να απολυθεί σε λίγο.

Πολιτικά οργανωμένη στο ΚΚΕ αναλαμβάνει την ευθύνη της παιδαγωγικής σελίδας του νέου περιοδικού «Ελεύθερα Γράμματα», που κυκλοφορεί από το Μάιο του '45. Στο πλαίσιο αυτό η Ιμβριώτη συνεργάζεται με τον εκπαιδευτικό τομέα της εταιρείας Επιστήμη Ανοικοδόμηση που βγάζει το γνωστό περιοδικό «Ανταίος». Είναι ιδρυτικό μέλος του Νέου Εκπαιδευτικού Ομίλου, του Ελληνοσοβιετικού Συνδέσμου και Γραμματέας της Πανελλήνιας Οργάνωσης Γυναικών. Παράλληλα έχει συνεχή παρουσία με άρθρα σε περιοδικά της Αριστεράς, «Ελεύθερα Γράμματα», «Ανταίος», «Νέα Γενιά», «Ελληνίδες», «Νέα Ζωή» και στο Ριζοσπάστη. Και συγγράφει μελέτες μέχρι να συλληφθεί και εξοριστεί το 1948. Επιστρέφει το 1951.

Τον επόμενο χρόνο εντάσσεται στην ΕΔΑ και γίνεται μέλος της εκπαιδευτικής επιτροπής της. Το πρώτο Γενικό Συμβούλιο της ΕΔΑ στα μέσα Μάη του '55, την εκλέγει στη νέα Διοικούσα Επιτροπή. Στην πρώτη Πανελλήνια συνάντηση της ΕΔΑ, στα μέσα Ιούλη του '55 πάλι, η Ιμβριώτη κάνει την εισήγησή της πάλι για την Παιδεία. Στο δεύτερο συνέδριο, το 1962, η Ιμβριώτη εκλέγεται τακτικό μέλος της Διοικούσας Επιτροπής και ο άντρας της Γιάννης Ιμβριώτης, τακτικό μέλος της Εκτελεστικής Επιτροπής. Παράλληλα με αυτή τη δραστηριότητα αρθρογραφεί στην Αυγή και στα αριστερά περιοδικά «Επιθεώρηση Τέχνης», «Σύγχρονα Θέματα», «Νέα Οικονομία» και εκδίδει σειρά από μελέτες και βιβλία.

Μετά την πτώση της χούντας συνεχίζει απτόητη να εκδίδει βιβλία και να αρθρογραφεί στο Ριζοσπάστη. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του Κέντρου Μαρξιστικών Ερευνών μαζί με το σύζυγό της Γιάννη και από το 1974 μέχρι το 1977, όταν πεθαίνει, είναι μέλος της Κεντρικής Επιτροπής του ΚΚΕ.

Σύμφωνα με την καταμέτρηση της Χρυσάνθης Χρονοπούλου, η Ρόζα Ιμβριώτη στην περίοδο 1952- 1977 έχει συγγράψει 233 μελέτες, άρθρα και επιφυλλίδες. Και μόνο από αυτή τη δραστηριότητα στην τελευταία αυτή περίοδο της ζωής της φαίνεται ο δυναμισμός της, η προσπάθειά της να συνεχίσει το έργο που έχει ξεκινήσει από νέα δασκάλα και να συνεχίσει επίσης και να συνεχιστεί, όπως και συνεχίζεται η πρωτότυπη ιδέα για το Ειδικό Σχολείο Αθηνών και να εκμεταλλευτεί τις συνθήκες που αντιμετώπισε τότε για να το εφαρμόσει.

Ευχαριστώ.

Ομιλία του Δημήτρη Αναστασίου για τη Ρόζα Ιμβριώτη, στην εκδήλωση της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών (ΣΑΚΕ) του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας. (απομαγνητοφώνηση)

Δημήτρης Αναστασίου, Καθηγητής Ειδικής Αγωγής στο Southern Illinois University

Καλησπέρα σε όλους και όλες. Θα ήθελα να ευχαριστήσω την Κοσμητεία της Σχολής Ανθρωπιστικών και Κοινωνικών Επιστημών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, προσωπικά τον κοσμήτορα φίλο συνάδελφο Τάκη Πολίτη για την πολύτιμη πηγή πρόσκληση, για να μιλήσω για τη Ρόζα Ιμβριώτη με αφορμή τη ονομοτοδοσία ενός κτιρίου της σχολής, σε κτίριο «Ρόζα Ιμβριώτη». Θα ήθελα να πω ότι έμεινα εντυπωσιασμένος από την ομιλία του κυρίου Παπαστράτη. Έμαθα κι εγώ πολλά, παρόλο που είχα διαβάσει αρκετά πράγματα όταν έγραφα δύο-τρία άρθρα για την Ρόζα Ιμβριώτη και τις απαρχές ειδικής εκπαίδευσης και το ρόλο της στο πρώτο ειδικό σχολείο Αθηνών. και εγώ συγκινήθηκα από την ομιλία του Θανάση του Βογιατζή για το έργο της Ιμβριώτη και τους αγώνες της Ρόζας Ιμβριώτη. Θα περάσω στο θέμα της δικής μου τοποθέτησης. Εγώ θα περιοριστώ στη συμβολή της Ρόζας Ιμβριώτη στην ειδική αγωγή και εκπαίδευση.

Υπάρχει ένα απόσπασμα από τη Χάννα Άρεντ, μια πολιτική φιλόσοφο, για τους ανθρώπους που δρουν σε ζοφερούς καιρούς, που λέει ότι οι ζοφεροί καιροί δεν είναι σπάνιοι στην ιστορία. Το ότι και στους πιο ζοφερούς καιρούς έχουμε το δικαίωμα να περιμένουμε μια κάποια έκλαμψη και ότι τέτοια έκλαμψη ενδέχεται κάλλιστα να έρθει λιγότερο από θεωρίες και περισσότερο από το αβέβαιο τρεμουλιάρικο και συχνά ασθενές φως που ορισμένοι άντρες και γυναίκες θα ανάψουν με τη ζωή και το έργο τους, ό,τι και αν γίνει και θα το σκορπίσουν όσο ζουν. Μάτια τόσο συνηθισμένα στο σκοτάδι όπως τα δικά μας δύσκολα θα μπορέσουν να πούνε αν το φως τους ήταν το φως ενός κεριού ή το φως ενός φλεγόμενου ήλιου.

Οι καιροί της Ιμβριώτη ήταν ζοφεροί καιροί, ακόμα και όταν διεύθυνε το πρότυπο ειδικό σχολείο Αθηνών και το ερώτημα είναι αν ήταν το φως ενός κεριού ή το φως ενός φλεγόμενου ήλιου;

Η Ρόζα Ιμβριώτη έχει συνδέσει το όνομά της με την ίδρυση και τη λειτουργία του πρώτου παιδικού σχολείου Αθηνών, που είναι το πρώτο δημόσιο σχολείο ειδικής εκπαίδευσης. Όχι λοιπόν τυχαία θεωρείται πρωτοπόρος ειδικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Μάλιστα ένας σύλλογος εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, ο σύλλογος Βύρωνα, Καισαριανής και Παγκρατίου, έχει επίσης ονομαστεί σύλλογος Ρόζα Ιμβριώτη. Πριν από το πρότυπο ειδικό σχολείο, υπήρξαν προσπάθειες στις αρχές, στις πρώτες δεκαετίες του 20ου αιώνα, κυρίως από την ιδιωτική πρωτοβουλία και τη φιλανθρωπία, που εστιαζόντουσαν στην εκπαίδευση των μαθητών με τυφλούς και κωφούς, στους τυφλούς και κωφούς μαθητές. Ο οίκος τυφλών στην Καλλιθέα Αθηνών, ο οίκος Κωφαλάων, άλλες προσπάθειες, οι οποίες είχαν το χαρακτηριστικό της πρωτοβουλίας, της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Επίσης, δεν ήταν τυχαίο, είναι γνωστό pattern αυτό, γνωστό μοτίβο, περίπου σε όλες τις χώρες του κόσμου, όσες τουλάχιστον έχω μελετήσει, η ειδική εκπαίδευση να ξεκινάει από την εκπαίδευση των ατόμων με τύφλωση και κώφωση, ίσως γιατί είναι οι πιο ορατές αναπηρίες. Δεν θα σταθώ σε λεπτομέρειες. Η ίδρυση του ΠΕΣΑ, όμως, είχε κάποια καινούργια χαρακτηριστικά. Καταρχήν, είναι το πρώτο δημόσιο σχολείο ειδικής εκπαίδευσης στην Ελλάδα. Το δεύτερο αφορά σε παιδιά με νοητική υστέρηση, ή νοητικές αναπηρίες, intellectual disabilities είναι ο διεθνής όρος. Αλλά όχι μόνο παιδιά με νοητική υστέρηση, νοητικές αναπηρίες, αλλά και παιδιά με συναισθηματικές και συμπεριφορικές διαταραχές.

Με την Ρόζα Ιμβριώτη, λοιπόν, επί τρία χρόνια έχουμε μια συστηματική αγωγή των παιδιών με νοητική υστέρηση και άλλες αναπηρίες. Το ΠΕΣΑ αρχίζει να ιδρύεται το 30 Γενάρη, νομίζω, του 1937. Αρχίζει να λειτουργεί στο γυμναστήριο της Ν. Αρίστη Καισαριανή την άνοιξη του 1937 και από την 1η Δεκεμβρίου του 1937 αποκτάει το δικό του δημόσιο κτίριο στο σκοπευτήριο της Καισαριανής. Κλείνει το 1940 με την έναρξη του Ελληνο-Ιταλικού πολέμου. Και μετά την απελευθέρωση από την γερμανική κατοχή, η Ιμβριώτη ξανακάνει προσπάθειες να ξαναλειτουργήσει το σχολείο. Ωστόσο, επειδή όπως αναφέρθηκε, έχει συμμετάσχει στο Εθνικό

Απελευθερωτικό Μέτωπο, το ΕΑΜ και την ΕΠΟΝ, είναι στη μαύρη λίστα του μετεμφυλιοπολεμικού καθεστώτος. Λίγους μήνες μετά την έναρξη του εμφυλίου πολέμου, τίθεται σε διαθεσιμότητα τον Ιούνιο του 1946 και απολύεται μετά τον Ιούνιο του 1947.

Όπως σκωπτικά αναφέρει η Έλλη Αλεξίου «... επί Μεταξά άρχισε να διδάσκεται ο ελληνικός λαός στα νησιά....» (ΣΣ: εννοώντας τους τόπους εξορίας). Στην Ιμβριώτη όμως ο δικτάτορας Ιωάννης Μεταξάς επιφύλαξε μια διαφορετική μεταχείριση. Στην αρχή, ενώ τέθηκε σε διαθεσιμότητα, χωρίς να απολυθεί και λίγο αργότερα ο Μεταξάς ανέθεσε στην Ιμβριώτη να ιδρύσει και να διευθύνει το πρώτο ειδικό σχολείο για παιδιά με νοητική υστέρηση και προβλήματα συμπεριφοράς. Να μην επαναλάβω αυτά που ήδη έχουν ειπωθεί, αλλά ως γνωστόν η Ιμβριώτη δεν ήταν άγνωστη στα παιδαγωγικά και πολιτικά πράγματα. Ήταν η πρώτη γυναίκα παιδαγωγός που έγινε γυμνασιάρχης στην Ελλάδα. Να τονίσουμε αυτή τη φεμινιστική διάσταση. Υπήρξε κεντρικό πρόσωπο στα περίφημα Μαρασλειάκα. Όταν τρεις δάσκαλοι του Μαρασλείου διδασκαλείου και μερίδα του Τύπου ισχυρίστηκαν στο μάθημα της ιστορίας δίδασκε τον Κορδάτο δίδασκε «ιστορικο-υλιστικές» απόψεις για την Ελληνική Επανάσταση, την είχαν μάλιστα αποκαλέσει και ως «κόκκινη δασκάλα» και ως «κόκκινη καθηγήτρια».

Αναλαμβάνοντας διευθύντρια του ΠΕΣΑ, παρόλο το ασφυχτικό πλαίσιο του καθεστώτος, τής επιτρέπεται να επιλέξει ως δασκάλους ορισμένους ανθρώπους που ιδεολογικά ήταν κοντά της, όπως την Ξανθίππη Βακαρέλλη, τη Λουκία Πιστικίδου, τον Λεωνίδα Πέρρο και αργότερα τον Κώστα Καλαντζή. Ωστόσο δεν θα ήταν σωστό να θεωρήσουμε ότι ο Μεταξάς παραχώρησε πλήρη ελευθερία στην Ιμβριώτη και δεν προσπάθησε να έχει έστω κάποιον «αφ' υψηλού» ή/ και θεσμικό έλεγχο του νεοσύστατου σχολείου. Η εποπτεία και η παρακολούθηση της λειτουργίας των ειδικών σχολείων, γιατί αυτός ήταν ο στόχος, αλλά ουσιαστικά ένα σχολείο υπήρχε, αυτό στην Καισαριανή, ανατέθηκε σε Διοικητικό Συμβούλιο. Η Ιμβριώτη ως διευθύντρια του ΠΕΣΑ ήταν ένα από τα τέσσερα μέλη του τετραμελούς αυτού συμβουλίου. Σημαντικό ρόλο στις εξεταστικές επιτροπές, ιδιαίτερα για τα παιδιά δηλαδή που φοιτούσαν στο ΠΕΣΑ και ήταν από την περιοχή κυρίως της Καισαριανής, είχε ο πρόεδρος της, ο καθηγητής Παιδολογίας και Σχολικής Υγιεινής του

Πανεπιστημίου Αθηνών, ο Εμμανουήλ Λαμπαδάριος, ο οποίος ήταν φιλελεύθερος στις αντιλήψεις, αναμειγμένος στα Βενιζελικά πράγματα και είχε αναλάβει επίσης δράση όλο το προηγούμενο διάστημα και υποστήριζε και αυτός την ίδρυση των ειδικών σχολείων, αν και από μια ιατροκεντρική άποψη, πολύ πιο ιατροκεντρική άποψη από αυτή της Ιμβριώτη. Η εξήγηση του Κώστα Καλαντζή, ήδη αναφέρθηκε ο προηγούμενος ομιλητής, , ήταν ότι ο Μεταξάς δεν την απέλυσε, γιατί, ήταν μαθήτριά του μεγάλου Γερμανού ψυχολόγου Σπράνγκερ. Ο Μεταξάς είχε παρακολουθήσει μαθήματα του Σπράνγκερ, ψυχολογίας, στην Ακαδημία Πολέμου στον Βερολίνο. Η Ρόζα του ήταν γνωστή από την υποδοχή που κάνανε στον Σπράνγκερ, όταν εκείνος επισκέφθηκε την Αθήνα το 1931. Και στο τραπέζι που του κάνανε στην Κηφισιά ανάμεσα σε πολλούς μαθητές και θαυμαστές του Σπράνγκερ ήταν και ο Μεταξάς. Έτσι γνωρίστηκε προσωπικά η Ρόζα Ιμβριώτη με τον Μεταξά.

Ο Σπράνγκερ έδωσε τρεις ομιλίες στην Αθήνα τις οποίες μετέφρασε η ίδια η Ρόζα Ιμβριώτη. Όταν λοιπόν η Ρόζα ύστερα από έγγραφη εντολή πήγε στο Υπουργείο και μάλιστα παρουσιάστηκε στο Μεταξά άκουσε με έκπληξη να της δηλώνει ότι «εσάς δεν θα σας απολύσω». Της τόνισε όμως σύμφωνα με την αφήγηση του Καλατζή ότι «δεν έχει Γυμνάσιο πια. Κοίταξε να βρεις κάποια θέση σε μια βιβλιοθήκη ή κάπου αλλού». Τότε η Ρόζα του αντιπρότεινε την ίδρυση ενός ειδικού σχολείου για καθυστερημένα παιδιά όπως τα ονόμαζαν τότε, που θα ήταν και το πρώτο Ειδικό σχολείο στην Ελλάδα. Η ιδέα αυτή άρεσε στον Μεταξά. Φαντάστηκε ότι εκεί θα ήταν εντελώς ακίνδυνη η δράση της και της ζήτησε να του πάει γι' αυτό το σχολείο, σε λίγες μέρες μια έκθεση, την οποία και έκανε, η Ρόζα.

Με τον αναγκαστικό νόμο, όπως λέγανε τότε, ήταν η ορολογία της εποχής, δημοσιεύεται στο ΦΕΚ της 30ης Ιανουαρίου του 1957 ίδρυση του ειδικού σχολείου, που η πρώτη ονομασία είναι «Ειδικόν Σχολείον Ανωμάτων και Καθυστερημένων Παίδων». Στον ίδιο νόμο υπήρξε πρόβλεψη για ίδρυση και άλλου ειδικού σχολείου, ή ειδικών τάξεων, προσαρτημένων σε πολυτάξια δημοτικά σχολεία, η οποία δεν έγινε για πάρα πολλά χρόνια. Η Ιμβριώτη, από ό,τι φαίνεται, διαφωνούσε με την ονομασία του σχολείου, και μάλλον δεν ερωτήθηκε για το όνομα του σχολείου, και μάλιστα αρθρογραφούσε για τη διαφωνία της. Έγραψε αρκετά άρθρα το 37 με 40 και για την ίδρυση και για τη λειτουργία του σχολείου και μάλιστα σε ένα άρθρο τον Μάρτιο του

1937 υπάρχει το εξής απόσπασμα της Ιμβριώτη: «είναι περιττό να πούμε πόσο απάνθρωπο και αντικοινωνικό είναι το όνομα «σχολείον ανωμάτων και καθυστερημένων παιδιών». «Τα σχολεία αυτά πρέπει να τα λέμε απλά Ειδικά σχολεία. Και το πράγμα δηλώνουμε και τις σκληρές λέξεις αποφεύγουμε». Ο νεότερος λοιπόν νόμος, αναγκαστικός νόμος, το 1949 νόμος, το 1938, ένα χρόνο μετά δηλαδή, μετονόμασε το σχολείο σε Πρότυπον Ειδικόν Σχολείον, το οποίο είναι το ιστορικό όνομα του ΠΕΣΑ. Σύμφωνα πάλι με την αφήγηση του Καλαντζή, αυτό έγινε κατόπιν προσωπικής παρέμβασης της Ιμβριώτη και όλα δείχνουν γιατί αυτό μάλλον ισχύει, γιατί ο Λαμπαδάριος δεν είχε πρόβλημα με την αρχική ονομασία του σχολείου. Το μοντέλο του ειδικού σχολείου του ΠΕΣΑ βασίστηκε στο μοντέλο του Γερμανικού Βοηθητικού Σχολείου, που εμφανίστηκε στο τέλος του 19ου αιώνα, αλλά η ίδια η Ιμβριώτη φρόντισε, πάλι με την αρθρογραφία το 1939, ένα άρθρο της, να μην αντιγράψει μιμητικά το πρότυπο αυτό, αλλά να το προσαρμόσει στην ελληνική εκπαιδευτική και κοινωνική πραγματικότητα.

Αυτή ήταν και η αντίληψη, γενικά, του Δημήτρη Γληνού. Να μην αντιγράφουμε, αλλά να προσαρμόζουμε τις ιδέες που κυκλοφορούσαν. στην προοδευτική Ευρώπη, στην ελληνική πραγματικότητα. Γράφει λοιπόν η Ιμβριώτη, προτίμησα την ονομασία ειδικά σχολεία και όχι βοηθητικά, όπως τα λένε συνηθισμένα στη Γερμανία εννοούσε, επειδή δεν πρόκειται απλώς για μια βοήθεια που θα δοθεί για λίγο καιρό στο παιδί, για να κερδίσει πίσω την τάξη του σχολείου, παρά για ένα «ειδικό αντίκρισμα», έναν ειδικό αντίκτυπο, θα λέγαμε. Η επίδραση του Σχολείου Εργασίας αναφέρθηκε προηγουμένως, νομίζω από τον κύριο Παπαστράτη, ότι υπήρχε μια πολύ μεγάλη επίδραση και λόγω και της επαφής με τον Έντουαρντ Σπράνγκερ, αλλά και γενικά με τις αντιλήψεις και μέσα από τη συμμετοχή στον εκπαιδευτικό όμιλο, με το ρεύμα της προοδευτικής αγωγής και το Γερμανικό Σχολείο Εργασίας.

Η ίδια η φιλοσοφία του αναλυτικού προγράμματος του ΠΕΣΑ έχει δεχτεί πολύ ισχυρή επίδραση από το σχολείο εργασίας, αλλά και γενικότερα τα ρεύματα προοδευτικής αγωγής της εποχής του Μεσοπολέμου. Ο Καλαντζής πάλι αναφέρει ότι «ό,τι μοντέρνο εφαρμοζόταν στα ειδικά σχολεία του εξωτερικού, το εφαρμόσαμε και εμείς. Σχολείο εργασίας, ενιαία διδασκαλία κλπ».

Κάποιες φωτογραφίες από το βιβλίο της Ιμβριώτη, «Ανώμαλα και τα καθυστερημένα παιδιά», που βγήκε το 1937, ήταν πολυγραφότατη και πολύ γρήγορη στη γραφή της, δείχνουν τη λειτουργία του σχολείου, δείχνουν στιγμές από τη λειτουργία του σχολείου και έργα που έχουν κάνει τα ίδια τα παιδιά. Εδώ σε ανάγλυφο οι τέσσερις εποχές, αναπαράσταση της Οδύσσειας, Η Καισαριανή σε ανάγλυφο στην άμμο, ένα χτίσιμο, ένα μοντέλο σπιτιού στο οποίο δουλεύαν τα παιδιά, ανάγλυφο της πλατείας Συντάγματος για τη τέταρτη και πέμπτη τάξη, ένα αρτοποιείο που κάνουν τα παιδιά, το λαχανόκηπο στον οποίο καλλιεργούσαν διάφορα φυτά και λαχανικά. Το έργο των παιδιών στο παιχνίδι. Κάνουμε τον Γεροράφτη ένα παιχνίδι της εποχής. Στο κτήμα η Αυλή της γιαγιάς. Διάφορα άλλα έργα των παιδιών εδώ. Και η ώρα εργασίας. Δηλαδή φαίνεται ότι με λίγα λόγια το σχολείο δεν είχε απλά ένα ακαδημαϊκό. Δεν είχε ένα στενό γνωσιοκεντρικό χαρακτήρα. Ήταν πολύ επηρεασμένο το σχολείο εργασίας με το παιδοκεντρικό χαρακτήρα, τον ενεργό ρόλο του παιδιού στη μάθηση και την σημασία που είχαν όλες αυτές οι απτές δραστηριότητες στις οποίες το ίδιο το παιδί συμμετείχε και μέσω αυτών των διαδικασιών μάθαινε κιόλας. Αυτά είναι πολύ κοντά σε αυτά που σήμερα λέμε λειτουργικό αναλυτικό πρόγραμμα. Δεξιότητες ζωής, προεπαγγελματικές δεξιότητες, δεξιότητες γνωσιοκεντρικές οι οποίες θα έχουν λειτουργικό χαρακτήρα και επαγγελματικές φυσικά δεξιότητες. Ως προς αυτό ήταν αρκετά μπροστά από την εποχή της. Ας δούμε λίγο το ιστορικό πλαίσιο.

Υπάρχει ένα ιστορικό παράδοξο στην λειτουργία του ΠΕΣΑ, του Πρώτου Ποιητικού Σχολείου Αθηνών. Την ίδια εποχή που ο Χίτλερ στη Γερμανία κλείνει τα πολυάριθμα ειδικά σχολεία και ειδικές τάξεις, υπήρχαν πολλές, και άρχισε να εκτοπίζει σε άσυλα τα παιδιά με σοβαρές αναπηρίες. Πριν εφαρμόσει το πρόγραμμα ευθανασίας αργότερα, ο Μεταξάς για τους δικούς του λόγους, για λόγους κοινωνικής πολιτικής και λόγους νομιμοποίησης, εγκαινιάζει το πρώτο ειδικό σχολείο, ο ίδιος ο Μεταξάς εγκαινιάζει τα Χριστούγεννα του 1937, το δημόσια ειδικό σχολείο στην Καισαριανή, με διευθύντρια μάλιστα η Ρόζα Ιμβριώτη. Το παράδοξο είναι ότι όταν το συγγενικό στο φασίζον θα λέγαμε καθεστώς, της 4ης Αυγούστου ναζιστικό καθεστώς στη Γερμανία κλείνει τα ειδικά σχολεία ή στερώνει τα παιδιά στα ειδικά σχολεία και λίγο

αργότερα αφανίζουν μαζικά τους μαθητές, ο Μεταξάς κάνει το πρώτο Δημόσιο Ειδικό Σχολείο στην Ελλάδα.

Αυτό είναι ένα από τα ιστορικά παράδοξα της εποχής. Βέβαια, στο Μεσοπόλεμο αρχίζουν να αναδεικνύεται αντιλήψεις ότι το κράτος πρέπει να είναι φορέας κοινωνικής πρόνοιας. Το κράτος παύει να είναι, υπάρχει αντίληψη ότι το κράτος δεν πρέπει να είναι ένα «κράτος νυχτοφύλακα» και να έχει απλά αστυνομικό και στρατιωτικό ρόλο, αλλά να διευρύνει την κοινωνική του λειτουργία και να αναλαμβάνει και το ίδιο και οικονομικές επενδύσεις. Υπάρχουν ήδη από τις αρχές του αιώνα το σοσιαλδημοκρατικό μοντέλο στις Σκανδιναβικές κοινωνίες, στη Σουηδία. Υπάρχουν πρωτοβουλίες πάλι για την κοινωνική πρόνοια υπό κρατική διεύθυνση σε χώρες με πιο πατερναλιστική παράδοση, στη Γερμανία, την Αυστρία και την Ιταλία. Και υπάρχει στο πλαίσιο, θα λέγαμε, στο εκπαιδευτικό πλαίσιο, κυρίως ως εκπαίδευση σε ευκαιρίες, στις φιλελεύθερες αγγλοσαξονικές κοινωνίες, όπως είναι, είπα, και ο Καναδάς. Σε ένα τέτοιο ίσως πλαίσιο πρέπει να δούμε αυτή τη συνάντηση του Μεταξά με την Ρόζα Ιμβριώτη.

Απ' τη μια, παρά τις γενικότερες ιδεολογικές και πολιτικές διαφορές, τις οποίες είναι ριζικές, είναι βαθιά, είναι μεγάλες. Η πλευρά της Ιμβριώτη. Οι αντιλήψεις περί κοινωνικής πρόνοιας διατρέχουν όλο το έργο της Ιμβριώτη το διάστημα, 1937-1940. Πρέπει να πούμε ότι είναι επηρεασμένη λιγότερο από το αγγλοσαξονικό special education, η ειδική εκπαίδευση, η ειδική αγωγή και περισσότερο από αυτό που λέγεται στον γερμανόφωνο φόρο θεραπευτική παιδαγωγική. Η διαφορά της θεραπευτικής παιδαγωγικής είναι ότι δεν περιορίζεται στενά στον χώρο της ειδικής εκπαίδευσης και αφήνει χώρο περισσότερο για αντιλήψεις κοινωνικές και αντιλήψεις κοινωνικής πρόνοιας. Γι' αυτό είναι πολύ συχνά οι αναφορές της Ιμβριώτη από το ΠΕΣΑ για παροχή ευρύτερων υπηρεσιών (δωρεάν συσσίτιο, δωρεάν φαγητό, σχολική υγιεινή, εργαστηριακές εξετάσεις, ιατρική φροντίδα των παιδιών, δωρεάν φαρμακευτική αγωγή για τους άπορους μαθητές, δωρεάν χορήγηση ιματισμού ρούχων στα παιδιά,) στο πλαίσιο του ειδικού σχολείου ήταν ιδιαίτερα συχνές στην αρθρογραφία της Ιμβριώτη την περίοδο 1937-1940.

Οι αντιλήψεις κοινωνικής πρόνοιας διαχέονται και στο παιδαγωγικό ρεύμα της εποχής ως σχολική πρόνοια. Και μάλιστα δεν περιορίζονται στην αριστερά, αλλά

έχουν ένα ευρύτερο χαρακτήρα. Η σχολική πρόνοια θεωρείται υποχρέωση του αναδυόμενου κοινωνικού κράτους και ήταν ζήτημα αιχμής στην επιστημονική αρθρογραφία της εποχής της. Και ο Λαμπαδάριος έχει τέτοιες απόψεις το 1928, αλλά και ο Λέφας που σχολιάζει το 1942 «Η σχολική αντίληψη και πρόνοια δεν είναι εκδήλωση φιλανθρωπίας, αλλά πηγάζει εκ της υποχρέωσης, την οποία έχει η κοινωνία και συνεχώς το κράτος, όπως τα αποτελούντα αυτήν άτομα διατηρούνται εν υγιή καταστάση, για να αποβούν ευεργετικά και ωφέλημα κοινωνικά στοιχεία». Η σχολικής πρόνοιας και είναι διάχυτο στα παιδαγωγικά ρεύματα της εποχής. Η αντίληψη, λοιπόν, περί σχολικής πρόνοιας ως υποχρέωση ενός κοινωνικού κράτους μάλιστα έχει πάρει και συγκεκριμένη νομοθετική έκφραση το 1932.

Για το Μεταξά, λοιπόν, η ίδρυση του ΠΕΣΑ αποτελεί μια έκφραση της κρατικοκορπορατιστικής «κοινωνικής» πολιτικής αλλά και της νομιμοποίησης του καθεστώτος. Και όπως είπα προηγουμένως, ο ίδιος παρευρίσκεται στα επίσημα εγκαίνια το 1937. Όπως παρατηρεί ο Καλαντζής, ο Μεταξάς κολακεύτηκε προς αυτός τα ίδρυε και το πρώτο Ειδικό Σχολείο στην Ελλάδα. Ο Μεταξάς μπορεί να σκεφτόταν έτσι, ωστόσο η Ρόζα ήξερε τι έκανε. Μια λοιπόν ερμηνεία για αυτή τη συνάντηση. Από την πλευρά της Ιμβριώτη είναι οι προοδευτικές αντιλήψεις περί σύνδεση θεραπευτικής παιδαγωγικής με το κοινωνικό κράτος, το welfare state, ενώ από την πλευρά του Μεταξά, υιοθέτηση μιας κοινωνικής πολιτικής ως αντιπερισπασμό, όπως αναφέρθηκε ο Παπαστράτης, ή όπως θα ταίριαζε στην πατερναλιστική φυσιογνωμία του καθεστώτος, αλλά και στην προσπάθεια για μια πλατύτερη νομιμοποίηση του καθεστώτος.

Το πρόκριμα των ειδικών σχολείων. Είναι γεγονός ότι η Ιμβριώτη πρόκρινε το ειδικό σχολείο έναντι άλλων δομών ειδικής εκπαίδευσης.

Τότε, δεν υπήρχαν μοντέλα συμπεριληπτικά, δεν είχαν γενικώς συλληφθεί, αλλά υπήρχαν οι βοηθητικές τάξεις, οι οποίες ήταν ειδικές τάξεις στον πλαίσιο των γενικών σχολείων. κάποιες αναφορές στο έργο της Ιμβριώτη για αυτές, ήταν ενήμερη για αυτές. «Αυτή είναι η εργασία μας, πόσο μικρόχαρη και να φαίνεται, είναι μεγάλη σαν κοινωνικό προληπτικό έργο. Η προοπτική της είναι να ετοιμάσει δασκάλους που θα διασκορπιστούν σε πόλεις και χωριά, όπου ιδρύοντας, όπου το απαιτεί ανάγκη, είτε

χωριστά ειδικά σχολεία, είτε βοηθητικές τάξεις μέσα στα κανονικά». Έβλεπε λοιπόν το Ειδικό Σχολείο σαν μια εδραίωση της Ειδικής Εκπαίδευσης, η οποία αργότερα θα διακτινιστεί στην επαρχία, όχι μόνο με τη μορφή των Ειδικών Σχολείων, αλλά και με τη μορφή των ειδικών τάξεων. Θα ήταν αναχρονισμός να περιμένουμε ότι η Ιμβριώτη θα μπορούσε να συμπεριλάβει στον προβληματισμό στις δομές μεταγενέστερης εποχής της, όπως για παράδειγμα τα τμήματα ένταξης, ή σύγχρονα ενταξιακά μοντέλα, την παράλληλη στήριξη, κάτι τέτοιο θα σήμαινε μια κατά πολύ υπέρβαση του παιδαγωγικού πνεύμα του καιρού της.

Προτεραιότητα, λοιπόν, ήταν η εδραίωση της Ειδικής Εκπαίδευσης. Ίσως γιατί τη θεωρούσε πιο εφικτή μέσα στο πολιτικό και κοινωνικό πλαίσιο της εποχής, σε ό,τι ήταν δεσμευτικό. Ο Μεταξάς δεν την άφησε μόνη της, είχε εποπτεία από πάνω της. Και όπως λέει και ο Καρλ Μαρξ, οι άνθρωποι δημιουργούν την ίδια τους την ιστορία, την δημιουργούν όμως όχι όπως τους αρέσει, όχι μέσα στις συνθήκες που οι ίδιοι επιλέγουν, μα μέσα στις συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δοσμένες και που κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν. Το ΠΕΣΑ ως σταθμός στην ειδική εκπαίδευση. Υπάρχει, πρέπει να το δούμε και από τη συγχρονική επίδραση και από τη διαχρονική επίδραση. Ως προς τη συγχρονική επίδραση, η μαρτυρία πάλι του Κώστα Καλαντζή είναι ωφέλιμη εδώ, «η απήχηση του επιστημονικού έργου του ΠΕΣΑ ήταν μεγάλη. Αρκετά ήταν οι δικοί μας τίμιοι επιστήμονες, γιατροί, ξεκινάει από τους γιατρούς, εκπαιδευτικοί, δημοσιογράφοι καθώς και ξένοι που πέρασαν το σχολείο μας, θαύμασαν το έργο του και μας συγχάρηκαν». Τα περιοδικά και οι εφημερίδες της εποχής είναι γεμάτες από επενδυτικά σχόλια, άρθρα και ενθουσιώδεις ανταποκρίσεις.

Η μεταπολεμική επίδραση. Η στενή σύνδεση του ΠΕΣΑ με το όνομα της Ιμβριώτη, της κόκκινης καθηγήτριας της ΕΠΟΝ, του ΕΑΜ και ίσως τότε μέλους του κομμουνιστικού κόμματος, ίσως λίγο αργότερα, μετά το 1940, όπως αναφέρθηκε ο Παπαστράτης, ουσιαστικά δίνει ένα στίγμα στην ειδική, ένα προοδευτικό στίγμα, με την καλή έννοια το στίγμα, μια σφραγίδα προοδευτική στην ειδική εκπαίδευση. Οι αναφορές στην μεταπολεμική επίδραση είναι ποικίλες και είναι σύστοιχες με την υπάρχουσα και κάθε φορά ιστορικό-πολιτική συγκυρία. Είναι χαρακτηριστικό ένα

βιβλίο του Ρεβελιώτη που είναι ο τρίτος, η πρώτη ήταν η Ιμβριώτη, είναι ο τρίτος διευθυντής του ΠΕΣΑ, κατά σειρά διευθυντής του ΠΕΣΑ, αφιερώνει 16 μόνο σελίδες στο ΠΕΣΑ και αναφέρεται μόλις μία φορά στην Ρόζα Ιμβριώτη. Ήταν απαγορευμένο όνομα το 1970.

Η ίδρυση και η λειτουργία του ΠΕΣΑ καταγράφηκε ιστορικά όμως ως επίτευγμα της Ρόζας Ιμβριώτη παρά του καθεστώτος Μεταξά. Μάλιστα ετοίμασε την επόμενη γενιά ειδικών παιδαγωγών που θα σφραγίσουν τη δεκαετία του 1950. Ξεχωρίζει ο Κώστας Καλαντζής με το αντάρτικο όνομα του Θεσσαλού και η συντρόφισσα της ζωής του, η δασκάλα Ξανθίππη Βακαρέλλη, που συνδέθηκαν με την ειδική αγωγή και την ειδική εκπαίδευση στις δεκαετίες του 50, του 60 και του 70 δίνοντάς της ένα προοδευτικό κοινωνικό χρώμα που της αξίζει.

Έχουμε λοιπόν το Στουπάθειον που ιδρύθηκε το 1962 και σε αυτό συμμετείχαν δάσκαλοι και παιδαγωγοί που είχαν πάρει μέρος και στην προσπάθεια, στη λειτουργία του ΠΕΣΑ.

Το ΠΕΣΑ γίνεται ουσιαστικά το μοντέλο και οι ράγες της ειδικής εκπαίδευσης, το μοντέλο πάνω στο οποίο εγκαθιδρύεται και αναπτύσσεται η ειδική εκπαίδευση. Μέχρι περίπου το 1983, τα πρώτα μαζικά σχολεία δημόσια ιδρύονται το 1973-1974. Το 1974 ξεκινάει η λειτουργία τους μεταπολιτευτικά. Αλλά το ΠΕΣΑ είναι το πρώτο βήμα δημόσιας ειδικής εκπαίδευσης που καθορίζει ουσιαστικά την εξέλιξή της για πάρα πολλά χρόνια. Μέχρι τη δεκαετία του 1980. Οπότε ιδρύονται οι λεγόμενες ειδικές τάξεις που δικαίως και καλύτερα μετονομάστηκαν μετά σε τμήματα ένταξης, καθώς δεν ήταν ακριβώς ειδικές τάξεις με την αμερικανική έννοια του όρου, αλλά ήταν περισσότερο ενταξιακά τμήματα και σήμαναν την αρχή της συμπεριληπτικής εκπαίδευσης.

Η Ρόζα και η ιστορική σημασία του ΠΕΣΑ βλέπουμε την μέχρι πρόσφατα ταμπέλα γιατί λέει Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πειραματικό Ειδικό Σχολείο, ΜΔΔΕ Καισαριανής Ρόζα Ιμβριώτη.

Ποια είναι η ιστορική σημασία του ΠΕΣΑ. Υπάρχει ένα απόσπασμα στον Μπρεχτ, υπάρχουν κάποιοι που ζουν στο σκοτάδι, ενώ οι άλλοι ζουν στο φως. Βλέπουμε αυτούς που ζουν στο φως της ημέρας. Αυτοί στο σκοτάδι είναι μακριά από τα μάτια

μας. Το ΠΕΣΑ λοιπόν και η Ρόζα Ιμβριώτη έφερε τα άτομα με αναπηρίες και την εκπαίδευσή τους από το σκοτάδι θα λέγαμε στο φως. Είναι μια σημαντική τομή και για άλλο λόγο. Από την εποχή του αποκλεισμού, που ο αποκλεισμός δεν έχει μόνο μια διάσταση, δεν έχει μόνο μια μορφή αυτής της εγκατάλειψης ή της εξόντωσης ή της απομόνωσης ή της παραμέλησης στα πίσω θρανία, των παιδιών με νοητική υστέρηση και των παιδιών με νοητικές αναπηρίες σε μια εποχή δημόσιας ειδικής εκπαίδευσης, έστω και διαχωρισμένης. Τα παιδιά με νοητική υστέρηση και τα παιδιά με συναισθηματικές και συμπεριφορικές διαταραχές δεν θα ήταν αναγκασμένα να φάνε το ψωμί της αδιαφορίας και να πιούν το κρασί του παραλογισμού σύμφωνα με την περίφημη φράση του ανθρωπιστή Αλμπέρ Καμί. Η δεύτερη σημαντική τομή είναι ότι από την εποχή της φιλανθρωπίας περνάμε σε μια εποχή όπου η δημόσια και δωρεάν ειδική εκπαίδευση είναι δημόσιο αγαθό. η ειδική εκπαίδευση γίνεται μια ζώνη αποεμπορευματοποίησης του ανθρώπινου πόνου και της ελπίδας.

Η κουλτούρα είναι ένα περίεργο πράγμα και υπάρχουν πάρα πολλά ρεύματα στην οποία συγκλίνουν και εξελίσσεται και ουσιαστικά είναι μια διαδικασία απ' τα κάτω. Σε αυτό η Ρόζα Ιμβριώτη θα λέγαμε σφράγισε, Ήταν το πρώτο βήμα προς μια ειδική εκπαίδευση που μετά θα αποκτήσει ακόμα πιο ανθρώπινο, ακόμα πιο συμπεριληπτικό χαρακτήρα. Το ερώτημα βέβαια παραμένει το φως ενός κεριού ή το φως ενός φλεγόμενου ήλιου.

Ένα δεύτερο σε σχέση με το δημόσιο αγαθό. Η Ειδική Εκπαίδευση ως δημόσιο αγαθό. Θα ήταν ανώφελο και ανασφαλές να στηριχτούμε στην ηθική και την φιλανθρωπία, όπως θα έλεγε ο Μπέρναρντ Ράσελ, ο γνωστός φιλόσοφος, γιατί ο σύγχρονος άνθρωπος παρά τις επιστημονικές και τεχνολογικές του επιτυχίες, από άποψη ηθικής, πολλές φορές, στις πολιτικές στροφές της ιστορίας ξαναγυρνάει καμιά φορά στις πηγές. Χρειαζόμαστε λοιπόν θεσμούς όπως η ειδική εκπαίδευση που να κατοχυρώνει δημόσια αγαθά για τους πολλούς γιατί οι λίγοι, οι λίγοι θα μπορούν να έχουν την ειδική εκπαίδευση ως ιδιωτικό αγαθό. αλλά για τους πολλούς και τους ευάλωτους στις πολιτικές στροφές της ιστορίας χρειαζόμαστε τους δημόσιους θεσμούς, χρειαζόμαστε την ειδική εκπαίδευση ως δημόσιο αγαθό.